

elvesző adatok ezrei, tízezrei felett úrrá lehessünk, s ne csak adatgyűjtésre legyen időnk és erőnk, hanem gondolkodásra is. Minden könyvtárban ott áll a másológép a kutatók és egyetemi hallgatók rendelkezésére. Néhol a gép használata ingyenes, van ahol pénzbedobással működtethető, s van ahol számláló szerkezet összegezi a másolás elvégzésével a fizetendő összeget. A másolás oldalankénti díja 1–1,5 Ft-nyi összegnek felel meg.

A fentiekből nyilvánvalóvá válik, hogy amennyiben az elkövetkezőkben pénzügyi kereteink egy csekéllyel nagyobb hányadát nem fordítjuk könyvtáraink fejlesztésére és üzemeltetésére (több könyv, több könyvtáros, másológépek beszerzése stb.), akkor régészeti kutatásainkban rohamosan elmara-dunk azok mögött, akik felismerték a könyvtárak fejlesztésének szükségességét a tudomány fejlődése érdekében. Szakkönyvtáraink olvasócentrikussá tétele pedig még nagyobb anyagi befektetéssel sem járna.

FÜKÖH LEVENTE

A DOBÓ ISTVÁN VÁR- MÚZEUM ÖSLÉNYTANI GYŰJTEMÉNYE

Hazánk természettudományi gyűjteményei között különös helyet foglal el az egi őslénytani gyűjtemény. Értékét az adja, hogy rendszeres, szakszerű gyűjtéssel alakította ki, több évtizedes munkája eredményeként a páratlan gyűjtőszerveletről ismert Legányi Ferenc. Érdemes kissé közelebbről megismerkednünk érdekes személyiségével, illetve gyűjtőmunkájával.

A GYŰJTEMÉNYALAPÍTÓ

Legányi 1884. december 8-án született Budapesten. Nevével először az egi Főreáliskola értesítőjében találkozunk. Diákéveinek legfontosabb állomásairól is az értesítőn keresztül kapunk átfogó képet. Az iskola kiemelkedő tanulói közé tartozott. Természettudományi érdeklődésének bizonyítéka az az ön-

képzőkori dolgozat, melyért 5 korona jutalmat kapott. Jelesen érettségizett, érettségi után egyetemre került. Tanulmányait feltehetően családi okok miatt megszakította, s ezután Eger mellett az Egerhegyen az ún. „Legányi tanyán” mint gazdálkodó élt. Itt szinte a ház körül gyűjti első kőületeit. Kezdetben csak a birtokon, s közvetlen környékén gyűjt. Döntő fordulat munkásságában az 1909-es esztendő, amikor az Eger-putnoki vasút építése elkezdődik. Ekkor szinte teljesen a kőületeknek él. Közben állandóan képezi magát. Vásárolja, vagy kölcsönkéri és lemásolja a szakkönyveket, tudományos folyóiratokat (közel 16 kötetnyi kéziratot őriz tőle természettudományi gyűjteményünk adattára). Hátrahagyott könyvtára a bizonyíték, hogy nem csak olvasta, hanem a Bükk kiváló ismerőjeként kritikai megjegyzésekkel, kiegészítésekkel látta el könyveinek szinte minden lapját. Egy-egy utibeszámolója, naplójegyzete, térképvázlata még ma is alapadatokat tartalmaz a kutatók számára. Ő maga már-már legendássá vált szerénysége folytán, mindössze egyetlen tudományos cikket írt: „Kőületgyűjtés a Bükkben” címmel (Egri Múz. Évk. 1963.).

Hogy neve a tudományos irodalomban fennmaradt, azt közel 60 dolgozat – az általa gyűjtött őslénytani anyagok feldolgozásai – és a róla elnevezett 16 faj biztosítja.

Meleg szakmai barátság fűzte Schréter Zoltánhoz, a Földtani Intézet geológusához. Talán nem hat túlzásként, ha azt állítjuk, hogy kettőjük kapcsolatából a tudomány merítette a legtöbbet. Schréter a Legányi gyűjtötte ősmaradványok ismeretében írta meg a Bükk hegység geológiáját. Gyűjtési eredményeit Balogh Kálmán is felhasználta monográfiájában. Muzeológusi munkájára jellemző, hogy a 66 éves Legányi egyik legfontosabb feladatának a gyűjtemény szakszerű elhelyezését tekinti. Fáradozik a kor szintjén álló „modern” raktári anyagátrolás kialakításáért. Az egri gyűjtemény jellemzéseként ő maga írja egyik naplójában – kissé kesernyés humorral – hogy Egernek csak a „harmadrendű anyag” jutott. Ugyanis a gyűjtött anyag egy jelentős része a specialisták feldolgozása után országos gyűjteményekbe került. De mi sem jelzi jobban e „harmadrendű anyag” értékét, mint az, hogy benne több mint 50 holotípus és közel 100 lelőhely, többnyire rétegtanilag is jelentős ősmaradványa található. Utolsó éveiben még arra is fordított energiát, hogy maga mellé vegye és az általa felfedezett lelőhelyekkel megismertesse utódját, Rozsnyói Mártont, aki később Legányi halála után közel 20 évig volt a gyűjtemény kezelője.

80 éves korában Egertől, a Bükkből távol, Lesencetomajon halt meg.

A továbbiakban néhány értékes és érdekes ősmaradvány, vagy leletegyüttes ismertetésén keresztül pillantsunk be a gazdag gyűjteménybe, amely egyben a Bükk és környéke földtani fejlődéstörténetének fontos dokumentumtára.

HÁROMKARÉJOS ŐSRÁKOK A BÜKKBEN

A legidősebb maradványok a földtörténeti ókor (paleozoikum) végéről származnak. Nagyvisnyó, Dédes környékén a karbon és perm időszi mész- és agyagpala ősmaradványai arról tanúskodnak,

hogy a Bükk É-i részén a paleozoikum végén tenger hullámzott. A karbon időszak tengerének fontos maradványa a *Phillipsia eichwaldi* nevű háromkaréjos ősrák és több korallfaj. A perm időszak ősmaradványai a sötét színű mészkőből kikepelt korallok, pöregkarúak, tengeri liliumok, csigák, kagylók, lábasfejűek. Kiemelkedik közülük egy Schréter által leírt háromkaréjos ősrák (*Pseudophilipsia hungarica*) és egy pöregkarú (*Littonia nobilis*) faj. A két említett fajon kívül több olyan alak is található a gyűjteményben, mely itt dolgozó kutatóról, vagy a Bükkről kapta a nevét. Ilyen a korallok közül a *Palaeacis obtusa legányii*, vagy a kagylók közül a *Paralellodon vadászi*, az *Astarte bükkiana*. E leletegyüttes tudományos jelentősége abban áll, hogy bizonyítja a területen hullámzó tengert, — a Dunántúl ez időben szárazulat volt — s az ősföldrajzi kapcsolatokra is rávilágít, miszerint ezek a képződmények a Szovjetunió területén elterülő képződményekkel állnak kapcsolatban. Ezt jelzik a *Productus uralicus* és a *Pecten ufaensis* fajnevek is.

RÉTEGTANI EMELET EGER NEVÉRŐL

Talán a paleozoos üledékek ősmaradványainak jelentőségét is meghaladják a gyűjteménynek azon darabjai, melyeket Legányi a Wind-féle téglagyár agyagfejtőjében bányászott elő. A téglaegetésre alkalmatlan kőületes agyagból ezerszám gyűjtötte a csigákat, kagylókat, növénymaradványokat. A közel 120 m vastag feltárt bányaszelvényben agyag és homok rétegek váltakoznak, helyenként gazdag ősmaradvány felhalmozódással. A rétegsor arra utal, hogy a terület egy partközeli sekély-vízű ingadozó térszínű tenger üledéksora (1. ábra).

Az előkerült puhatestű (Mollusca) fauna első részletes elemzését Telegdi Roth Károly adja, 1914-ben megjelent dolgozatában 87 fajt ír le. Az 1920-as évek elejéről származó gyűjtéseket Gábor Rózsa dolgozta fel, a faunát további 14 új fajjal növelve. A legteljesebb faunafeldolgozást id. Noszky Jenő végezte 1936-ban, 324 faj és változat leírásával. Közülük nem egy kapta híres geológus, ill. paleontológus nevét, vagy éppenséggel Eger nagy szülöttének és történelmi alakjának állított emléket, nem feledkezve el a gyűjtőről sem. Ilyenek többek között az *Euthria kochi*, *Fusus lóczyi*, *Surcula lórenthelyi*, *Surcula telegdi rothi*, *Chlamys schréteri*, *Voluta gárdonyii*, *Chrysodomus dobói*, *Chrysodomus legányii*.

A faunaelemzéseken túl számos dolgozat született (hazai és külföldi szerzők tollából), amelyek a feltárt üledéksor kronosztratigráfiai helyzetét taglalják. Közülük is kiemelkedik a nagyrészt Báldi Tamás által írt és szerkesztett Egerien monográfia, melyben a szerző a Wind-gyári felső-oligocén rétegsort mint az egerien emelet sztratotípusát írja le.

Az első dolgozatok, ismertetések Schréter Zoltán nevéhez fűződnek, Schréter a Földtani Intézet főgeológusaként évtizedeken keresztül végzett térképező munkát a Bükkben. Munkájában nagy segítséget jelentettek számára múzeumunk ősmaradványai. Főként a paleozoos üledékek ősmaradványai foglalkoztatták. Nagyrészt ma is az ő határozásai alapján tartjuk nyilván a karbon és permi kőületeket. Schréter munkásságának továbbvitele, — a ma is alapvető irodalomként használt, „A Bükkhegység földtani képződményei” monográfia (1964) megírása — Balogh Kálmán geológus professzor nevéhez fűződik. Az egeri gyűjtemény nemzetközi rangra emelésében két kiváló tudós — Csepregyhéi Meznerics Ilona és Andreánszky Gábor — tevékenysége alapvető. Mindketten számos dolgozatban ismertették az Eger környékéről előkerült ősláttani, elsősorban miocén puhatestű, ill. ősnövény-tani anyagot. Tudományos munkásságuk mellett nagy munkát fordítottak a gyűjtemény nyilvántartottsági fokának emelésére, a raktári munkára is. Az ő munkásságuk eredménye is, hogy a közel 140 ezer darabból álló gyűjtemény minden egysége ma is „élő”, s a tudományos kutatást szolgálja. Sajnálatos, hogy ennek a határainkon túl is, és méltán rangos gyűjteménynek jelenleg nincs megfelelő bemutatóhelye, s az Egerbe látogató hazai és külföldi vendégek számára nem hozzáférhető. Várhatóan ezek a gondok részben megoldódnak azáltal, hogy 1982-ben Szilvásváradon állandó kiállítás keretében módunk lesz bemutatni a gyűjtemény legszebb darabjait. E kiállítás azonban nem zárja ki annak szükségességét, hogy Egerben is minél előbb létre kell hoznunk egy olyan bemutatóhelyiséget, mely helyet adna — részben a helyszínen — a Wind-féle gyár és a Kiseged egyedülálló ősmaradványainak. Ennek fontosságát csak nyomatékosítja, az 1985-ben hazánkban megrendezésre kerülő Nemzetközi Mediterrán Noegén Rétegtani Kongresszus is, melynek egyik jelentős eseményének tervezik az Eger környéki lelőhelyek szakmai bemutatását.

Addig is míg állandó kiállítások rendezésével nem tudjuk biztosítani a gyűjtemény bemutatását, időszakos és vándorkiállításokat szervezünk, melyek a gyűjtemény megismertetésén túl az iskolai természettudományos nevelést is segítik. Az elmúlt években több olyan kiállítást készítettünk, melyeknek sikere azt igazolta, hogy fenti törekvéseink megalapozottak, a múzeumba látogatók igénylik a természettudományos ismeretterjesztést.

Jelenleg két nagyobb kiállítást vándoroltatunk: „Az élővilág fejlődéstörténete” 1977-ben készített kiállítás — harmadik felújításban — eddig 3 megye 15 kiállítóhelyén került bemutatásra. A „Mészvázak világa” c. kiállításunkat (a Természettudományi Múzeum, a gyöngyösi Mátra Múzeum és az egeri Dobó István Vármúzeum anyagából állítottuk össze) szintén a megyén kívül vándoroltatjuk.

A kiállításokhoz múzeumi órák kapcsolódnak, melyeken film- és diavetítéssel egészítjük ki a látottakat. A tudományos ismeretek elmélyítése és a tanulói aktivitás fokozása érdekében a kiállítás anyagához kapcsolódó feladatlapokat készítettünk, melyeket a tanárok segítségével közösen értékeltünk ki. Ez egyrészt segítette a pedagógust, mert tájékoztatást nyújtott arról, hogy a múzeumi órák megnyitásban bővítették a tanulók ismereteit, másrészt segítséget jelentett a muzeológusnak egy következő

ŐSLÉNYEK A SZÉN BÁNYÁBÓL

A Bükk É-ÉNY-i lábánál található feltárásokból jó megtartású és nagy fajgazdagságú miocén időszi csigák és kagylók kerültek elő. Tudományos értékét tekintve első helyre kívánkozik az Egercsehi környéki kőszéntelepek fedőjéből és feküjéből származó leletegyüttes. A gyűjteménynek ezen darabjai adtak bizonyítékot a szén képződésének korára. A *Chlamys opercularis hevesensis* nevű kagyló szintjelző a kőszéntelepek kutatásánál. A Bekölce, Tarnalelesz környékének breccsás-konglomerátumból gyűjtött alsó-miocén faunák jól párhuzamosíthatók a bécsi medence faunájával, valamint a csehszlovákiai, a bajorországi és franciaországi képződményekkel is.

CSIGÁK A BARLANGBAN

A Gyűjtemény legdinamikusabban fejlődő része a Bükk és a Mátra pleisztocén (jégkori) és holocén növény- és állatvilágának maradványait tartalmazza.

Intenzív gyarapítása 1976 után indult meg. Addig jobbára csak szórványleletekből állt. A jelenleg is folyó rendszeres őslénytani ásatások során az ún. „holocén program” keretében, mely jelenlegi kutatásaink legjelentősebb témája – az elmúlt években több rétegtanilag is jelentős csiga-faunával gazdagodott. A barlangok üledékeiből előkerült puhatestű anyag segítségével új oldalról lehetett vizsgálni az elmúlt 10–12 ezer év éghajlat és fauna változásait.

ALSÓ-OLIGOCÉN FLÓRA A KISEGEDRŐL

Az ősnövénytani (paleobotanikai) gyűjtemény legnagyobb egységét a Kiseged alsó-oligocén palából előkerült levelek és termések alkotják. A flóra legjobb ismerője Andreánszky Gábor szerint: „Eddig több mint 16000 növénylenyomatot ismerünk innen, ez hazánk leggazdagabb lelőhelye.”

Ez a flóra tengerközelben élt, amit a nagyszámú mangrove bizonyít. A szekrényekben őrzött tündérrózsa (*Nymphaea*), kolokán (*Stratiotes*), Ficus, éger (*Alnus*), nyár (*Populus*) stb. maradványok alapján rekonstruálni lehetett a távolabbi parti területek őskörnyezeti képét is. A szárazulatok belsejében a levélenyomatok tanúsága szerint *Castanopsis*-erdők (a *Castanopsis* a gesztenyékkel rokon növény, ma Délkelet-Ázsiában kb. 150 faja él) zödeltek. A kisegedi flóra száraz-szubtrópusi éghajlatra utal.

A kiségedi lelőhelyet konkordánsan (az alatta levő rétegekkel párhuzamosan) települő rétegsor kapcsolja a Wind-gyári rétegekhez, melyeknek növényanyagában a 123 faj között több típuspéldány is van: a tölgyfélék közé tartozó *Quercus legányii*, *Quercus agriensis*, a liliomfaféle *Talauma egerensis*, az *Acer hungarica* és *Acer agriense* nevű juharféle, a pálmafélék közül a *Phoenicites legányii*.

A rétegösszelet ősnövénytanilag három részre tagolható:

1. Az alsó flórában uralkodó a *Castanopsis callicomaefolia* és az *Asplenium egedense* (fodorkaféle).
2. A középső flórában tömegesen jelentkezik a gyertyán (*Carpinus grandis*) és megtalálható az óriás tölgy (*Quercus gigantum*).
3. A felső flóra az előzőekkel ellentétben trópusi jellegeket mutat. Hatalmas trópusi fák (*Talauma egerensis*, *Cedrele macrophylla*) jellemzik. A trópusi vonást a gyakori pálma maradványok, köztük a budapesti Tudományegyetem híres növénytan tanáráról elnevezett *Tuzsonia hungarica* tovább erősítik. A mérsékelt övi fajokat a juhar (*Acer*), éger (*Alnus*), szil (*Ulmus*) nemzetségek képviselik.

ROSA LEGÁNYII ÉS NÖVÉNYTÁRSAI

A középső és felső-miocén lelőhelyek páratlanul gazdag flórája a fáradhatatlan Legányi munkája nyomán került a múzeumba. A Bükk-vidék leggazdagabb lelőhelyei: Balaton 182, Bánhorváti 126, Sály 99, Mikófalva 91, Felsőtárkány 50 fajjal.

Ezekről a lelőhelyekről származik a gyűjtemény típusanyagának túlnyomó többsége, mint például a *Rosa legányii*, *Ficus mikófalvensis*, *Quercus sályensis*, *Musophyllum tárkányense*, *Magnolia mikófalvensis*, *Libocedrus tárkányensis*, *Betula bánhorvátensis*, *Sorbus borsodensis*, *Acer bánhorvátense*. A feltárt közép- és felső-miocén flórák részletes taglalása Andreánszky Gábor monográfiájában található meg.

TUDOMÁNY ÉS KÖZMŰVELŐDÉS

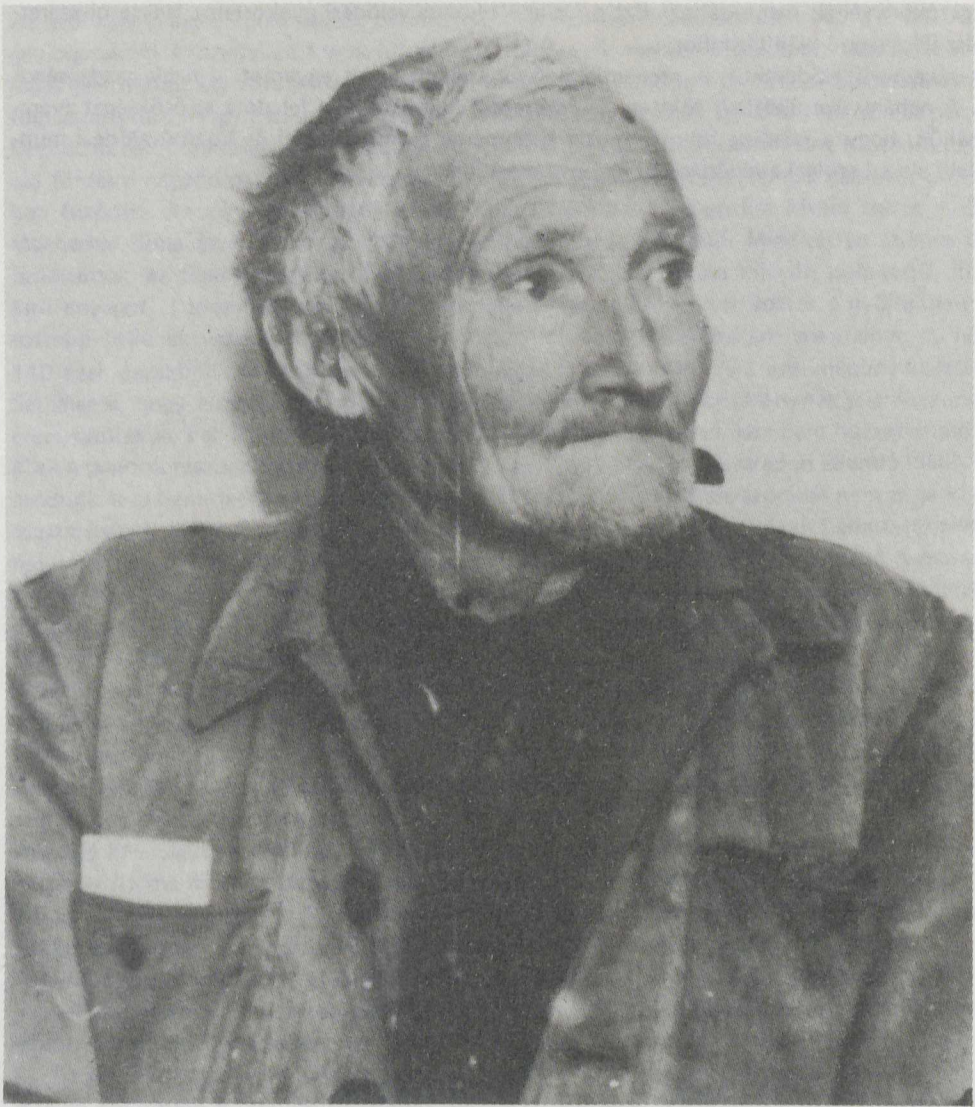
A gyűjtemény jelentőségének értékelése csak úgy lehet teljes, ha említést teszünk azokról a tudományos munkákról, melyek a szűkebb szakmai körök számára készültek, de közérthetővé egyszerűsítve az ismeretterjesztést is szolgálják. Egyidejűleg bepillantást engedünk kiállítási munkánkba, mely közművelődési tevékenységünk súlypontja.

Egy-egy gyűjteményi egység bemutatása kapcsán már tettünk említést egyes kutatókról, akik az egr gyűjtemény hazai és nemzetközi elismertetésében részt vállaltak. Említsük itt őket most speciális kutatásaik aspektusából.

kiállítás forgatókönyvének megírásához. Ezt a kialakult közművelődési gyakorlatot folytatni szeretnénk az elkészülő állandó kiállításunkon is.

Mint láttuk nagynevű elődeinktől — szellemiekben és szakanyagban egyaránt — nagy gazdagságot örököltünk. A néhány éve újjáéledt földtani és őslénytani kutatómunka feladata ez örökséget gyarapítani. Reméljük, hogy a jelenleg folyó intenzív tudományos, muzeológiai és közművelődési munkánk megfelelő alapul szolgál a fejlődés egy újabb szakaszának.

Legányi Ferenc (1884–1964) Az egeri őslénytani gyűjtemény alapítója

OM Egerien

Die
Egerer, Pouzdřaner,
Puchkirchener Schichtengruppe
und die
Bretkaer Formation

T. BÁLDI (Budapest) und J. SENES (Bratislava)
unter Mitarbeit von:

M. BÁLDI-BEKE (Budapest)
E. BRESTENSKÁ (Bratislava)
R. BRZOBHATÝ (Brno)
I. CICHA (Praha)
E. CSÁGOLY (Budapest)
J. ČTYROKA (Praha)
M. GHEORGHIAN (Bucuresti)
M. HORVÁTH (Budapest)
V. KALABIS (Brno)
W. KLAUS (Wien)
E. KNOBLOCH (Praha)
I. KÜPPER (Wien)
R. LEHOTAYOVÁ (Bratislava)
V. MOISESCU (Bucuresti)

S. MULINI-MAMUŽIĆ (Zagreb)
E. NAGY (Budapest)
A. PAPP (Wien)
E. PLANDEROVÁ (Bratislava)
M. PLENICAR (Ljubljana)
G. RABEDER (Wien)
L. RIJAVEC (Ljubljana)
A. RUSU (Bucuresti)
Z. REHÁKOVÁ (Praha)
O. SCHULTZ (Wien)
F. STEININGER (Wien)
N. ŞURARU (Cluj)
M. VAŇOVÁ (Bratislava)
D. VASS (Bratislava)

Wissenschaftlicher Redakteur Doz. Dr. JÁN SENES, DrSc.
Editor Dr. EDITA BRESTENSKÁ

Andreánszky Gábor monográfiájának címlapja és a belső borító, a szerző ajánlásaival

*Lagányi Ferenc kedves munkatársamnak,
az ország legkiválóbb ösmaradványgyűjtőjének,
akinek orvosláiról volt a hazai ősmataflóra kitár-
tatásában, nagy részben az én hála!*

DIE FLORA *Andreaszky* DER SARMATISCHEN STUFE IN UNGARN

(DIE PALAÖKOLOGISCHEN UND ZÖNOLOGISCHEN
BEZIEHUNGEN IHRER ENTWICKLUNGSGESCHICHTE)

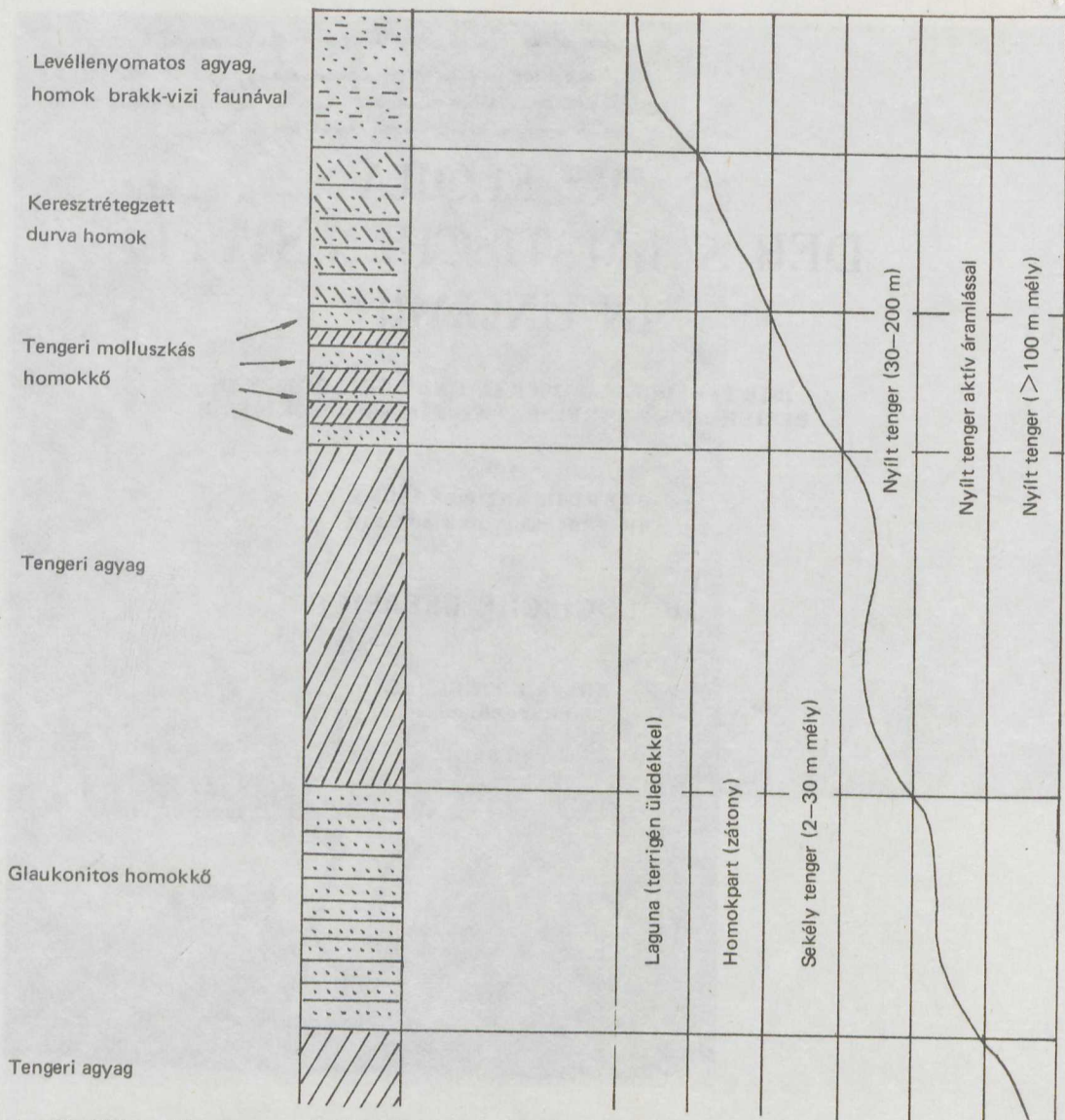
VON

GABRIEL ANDREÁNSZKY
EM. PROFESSOR DER BOTANIK

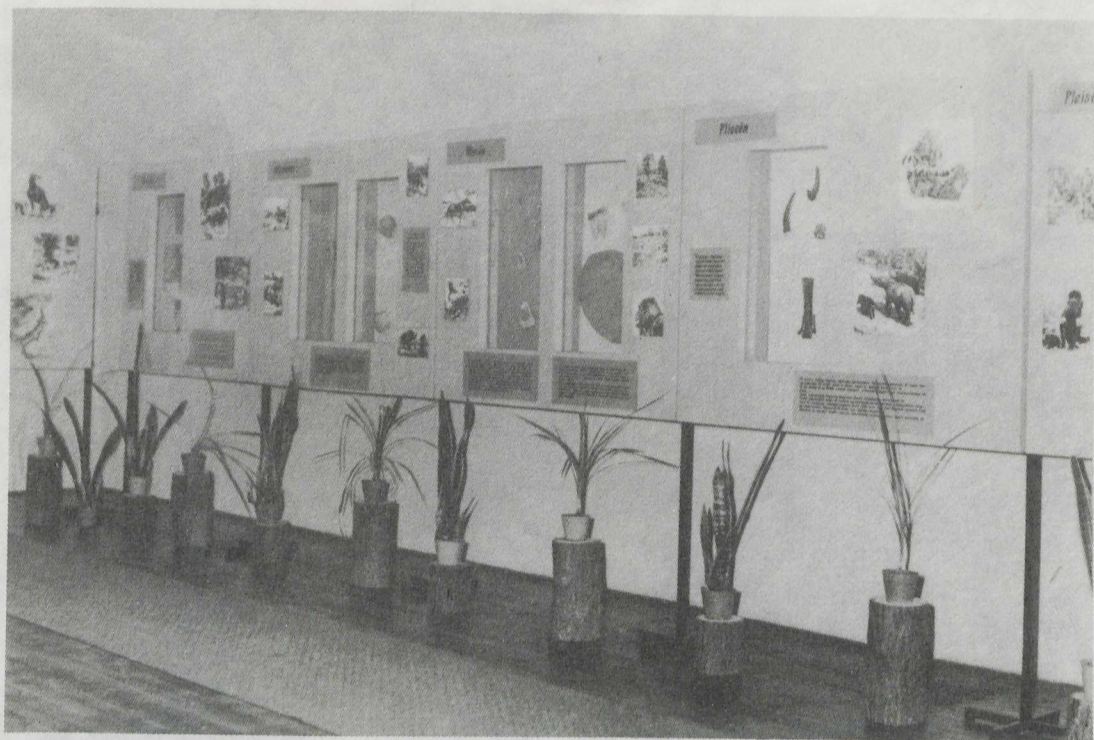
GEOLOGISCHE ÜBERSICHT

VON

ZOLTÁN SCHRÉTER
CHEFGEOLOGE

A Wind-féle téglagyár agyagfejtőjének szelvénye (Báldi T. 1979)

Az 1977-ben nyílt „Az élővilág fejlődéstörténete” c. vándorkiállítás